

ZIMA ANDRÁS

„Izrael szirtje” A Szentföld politikai átértelmeződése a vészkorszak után a budapesti neológ és cionista sajtóban

A modern nemzet minden állampolgárától feltétlen lojalitást várt el, ezért a 19. század közepére létrejövő európai államok elitjei számára értelmetlen volt, hogy egy egyenjogúságát elérni kívánó kisebbségi csoport egy másik földrajzi tér iránt vágyakozik. Nehezen volt érthető számukra, hogy a zsidó polgár akkor is töretlenül hűséges a befogadó államhoz, hogy közben az eszkatológikus végidőkben a Messiást várja, aki majd elviszi a Szentföldre. A jelenben kinyilvánított állampolgári lojalitás és a végidők megváltása két különböző minőségű, eltérő cselekvési mintákat feltételező „idősík” volt. A történelmi idő végén, a holtak feltámadásakor ugyanis a nemzetállami hűségnek már nincs relevanciája, mert az egy eszkatológikus idő. Addig viszont – a szétszóratás idején – a zsidóknak generációról generációra lojálisnak kell lenniük a galutbeli (szétszóratásbeli/„száműzetésbeli”) államhoz, amelynek keretében élnek.¹ A 20. század elejére – irányzattól függetlenül – a magyarországi zsidóság integrálódott a modern magyar felekezeti keretbe, de önmeghatározásában továbbra is jelentős szerepet játszott a szétszóratás közösségi emléke. A neológ nagypolgárság számára a Szentföld spirituális helyként, nyugati értelemben vett kulturális örökségként univerzális erkölcsi misszióba illeszkedett. Arnold Eisen a nosztalgikus emlékezés igényét *modern zsidó micva*-nak („vallási parancsolatnak”) tekinti, amely során a korábbi vallási cselekedeteket a szekularizálódó életvitel közepette a Szentföld és a *tórai* idők utáni vágyódás váltotta fel.² Ezzel szemben a zsidó nemzeti mozgalom számára a Szentföld a modern nemzeti kereteket legitimáló földrajzi térré vált.

248

A vészkorszak után a közép-európai zsidók többségének a befogadó állam iránti feltétlen lojalitása törést szenvedett, és a Szentföld iránti végidőkre vonatkoztatott misztikus vágyakozást egy konkrét kivándorlási igény váltotta fel. Ebben a teljesen megváltozott társadalmi és politikai kontextusban a Palesztinában történő események bemutatása során lényegében az összes zsidó sajtótermék a cionista diskurzust tette magáévá. A korábban önmagát kizárólag vallási alapon meghatározó, kifejezetten cionistaellenes alapon álló hivatalos fővárosi neológia – de még az orthodoxia is – átvette a cionista szóhasználatot, és Palesztináról, mint zsidó nemzeti otthonról beszélt. Tanulmányomban a Szentföldnek, a kontextus megváltozásával együtt járó átértelmeződését vizsgálom zsidó irányzati, illetve mozgalmi sajtóforrások alapján.

1 Singer 1907: 17–18, 210–211. (Példabeszédek 24,21)

2 Eisen 1997: 1–20, 156–187; Eisen 1994.

POLGÁRI UTAZÁSI KEDV ÉS A SZENTÉLY EMLÉKE

A modern polgári utazási kedvnek elengedhetetlen háttere volt a fölös tőke, a szabadidő megléte és a felette való önálló rendelkezés, valamint az utazás iránti igény társadalmi elismertsége.³ Ehhez adott tágabb közeget a 19. századi általános gazdasági fellendülés, a nyugati gyarmatbirodalmi törekvések és kulturális minták. A gyarmatbirodalmak kolonizációs tevékenységét legitimálandó „civilizációs misszió”⁴ felerősödésével párhuzamosan megnövekedett az érdeklődés a közel-keleti területek iránt. A szentföldi és a Földközi-tenger menti utazások szerves részét képezték a nyugat-európai önkép gyökereinek.⁵ A világlátott, művelt nagypolgári ideálhoz ugyanúgy hozzátartoztak ezek az utazások, mint a felvilágosodás és a reneszánsz antikizáló ideáljaihoz, s a keresztény Európa gyökerei is ehhez a területhez nyúltak vissza.⁶

A neológ polgárság és a cionista mozgalom aktivistái a nyugati nagypolgárság mintáit követve alakították ki a Szentföldre való saját viszonyulásukat. A neológ nagypolgárság számára a Szentföld abba a felvilágosult univerzális erkölcsi misszióba illeszkedett, amely a modern állam fogalmi keretében megrajzolt elveszett bibliai „államiság” hagyatékát – a modern nyugati kultúraként felfogott – univerzális emberiség jobbá tételére való alkalmasságban látta.⁷

„Nem maradt számára más, mint az a nagy föladat, az a tiszteletre méltó csodás hivatás, amely végre az Isten teremtette: a vallás, az erkölcs világának kiformalása és szolgálata. Hajdani nemzet előtt érthetetlen volt, hogy nem a politikai siker a lényeg, hanem a próféta által hirdetett eszme. Mégis, azt a kohéziót mikor a nemzeti léttel végképp összeomlott, mikor már nem kereshettek többé politikai szövetségeket, mikor mindenütt üldözésre és elnyomásra találtak, azt a csodálatos kohéziót, mely magas világhivatásuk számára meg- és fenntartotta őket: az Eszme szolgáltatta Izrael exilumba vitt gyermekeinek. Hatalom nélkül, föld nélkül, ország nélkül, kivetkőzve a más fajokat összekapcsoló kohézió formáiból, politikailag híven beolvadva környezetük, hazájuk törekvéseibe, látható támasz és gyámkarok nélkül megállani és Istenadta hivatásukhoz ragaszkodva, az Izrael lelkében fakadt hiterkölcsiség és szellemi élet szép világát kultiválni és általa az emberiséget fölmagasztosítani: ez a zsidóság különálló hivatása, melyben az emberiség tanítómestere lett.”⁸

– írta Hevesi Simon 1912-ben az őszi nagyünnepnek kezdetén megjelent vezércikkben.

3 Gyömrei: 1934; Granasztói 2000: 106–108.

4 Falser 2015: 3.

5 Vö. Maurer 1991: 221–229.

6 Anttonen 2005: 28–30.

7 Vö. Freud-Kandel 2005: 83.

8 Hevesi Simon: 5673. *Egyenlőség*, 1912. szeptember 10. 1. Melléklet 1–3.

Fürst Aladár neológ izraelita tanár és utazó emléktárgya:
Kidron-völgy homokja 1924-ből. (MILEV 2017.9)

Közép-Európában a polgári középosztály számos tekintetben az arisztokrácia példáját követte, keretül pedig – Magyarországon is – a Habsburg-dinasztia szokásai⁹, törekvései, a német minták¹⁰, és a közös birodalom biztosította lehetőségek szolgáltak, amelyhez a bibliai múlt ápolása révén a vallási reformok felé hajló zsidó nagypolgárság is csatlakozni tudott. Ezekhez a mintákhoz igazodott a nagyvárosi zsidóság hírlapírói elitje is, amikor a szentföldi társasutazások fontosságát hangsúlyozta.

„Évről évre ezrével nem tízezzel mennek keresztény zarándokok Palesztinába, hogy imádkozzanak a földön, mely a kereszténység bölcsője volt. A zsidóságnak a szent föld nemcsak vallásának szülőhelye, hanem a talaj is, melyből dicsősége kikelt, és ahol a legszebb virágát élte.”¹¹

– nyomtatékosította az *Egyenlőség*.

9 Arad 2015: 251–280.

10 Barna 2015: 97, 105.

11 Szentföldi utazás. *Egyenlőség*, 1909. július 4. Melléklet 1.

A nyugati szekularizálódó társadalom ugyanakkor kialakította a vallási és kulturális célzatú, modern kényelmet sem mellőző polgári utazás igényét és kereteit. Az utazások során pedig alkalmi utazó közönségek jöttek létre.¹² A modernizálódó Nyugat-Európa önképét egyrészt a megalkotott „ellentétpárjai” formálták, amelyek más kontinenseken tett utazások során váltak egyértelművé, másrészt az antik örökség tudata alakította, amely az angol nemesi műveltség fontos elemét képező Grand Tourok hagyományához kötődött.¹³ A 19–20. század fordulójára jellemző, nyugatról induló társasutazásmozgalmat, – az antik örökség felfedezése mellett –, a gyarmatosító birodalmak által támogatott és már említett nyugati civilizációs misszió¹⁴ keretei között kell értelmezni, melynek során a keletre látogató modern európai értékeli, vagy akár meg is menti a Kelet örökségét. A fent említett ellentétpárt a civilizált nyugati utazó, és a saját örökségét nem értő, primitív keleti alkotja.¹⁵ Yigal Zalmona szerint, ahogy az európai utazók megjelentek a Biblia színhelyein, az utazásaikról készült képeik telítődtek egyrészt szentséggel, másrészt orientális aurával: a szentföldi helyek színesek, érzékiek voltak, de leginkább másmilyenek. A felvilágosult Európa antitézisének számított a térség, mély lenézéssel párosult csodálattal tekintettek rá.¹⁶

Az *Egyenlőségben* az utazók nemcsak a Szentföldről, hanem magáról az utazásról is beszámoltak, illetve a tervezett keleti utazás lehetséges, előre elkerülendő veszélyeiről. A leírásokból tisztán kitűnnek az utazó képzetek a kibocsátó és az úticél közötti civilizációs aszimmetriáról.¹⁷

„A mi gondviselésünk, értem a Magyar Menetjegyirotát, melynek öt kiküldöttje utazott velünk és melynek egyik hivatalnoka, hogy előkészítse utunkat, hetekkel előbb utazta be a vidéket, melyen később megfordultunk, megóvott például attól, hogy az arabs (sic! – Z. A.) csónakosok a part és a hajó közti uton hirtelen megállítsák teknőjüket, amellet a kijelentés mellett, hogy nem indulnak tovább, míg annyi meg annyi baksist nem kapnak; megóvott attól is, hogy a vad legények, mikor partra szállunk, azzal kedveskedjenek, hogy egy kicsit a tengerbe mártsanak, ha új borra való gyanánt személyenként egy-egy böslík-et (fél frankot) nem kapnak; az sem történt meg velünk, hogy holminkat megdézsmálták volna és a vámház hivatalnokaival sem volt semmi összetűzésünk; annak sem voltunk kitéve, hogy bőröndjeinket, csomagjainkat felbontva, minden ruhadarab körül vitát kelljen állani afölött, vám alá esik-e, vagy sem? Szóval sem vexákban, sem zsarolásokban nem volt részünk sehol sem, minthogy előzetesen átszenvedett, illetve elvégzett helyettünk a már említett gondviselésünk.”¹⁸

12 Pusztai 2004: 67–80.

13 Anttonen 2005: 28–29; Siebers 1991: 52–57; Osterkamp 1991: 186–193.

14 Telesko szerint gyarmatosító civilizációs misszió lehetséges gyarmatok nélkül is, elég csak a Monarchia osztrák és magyar elitjei által a keleti területek lakosságát megcélzó kultúrmissziós tevékenységre gondolni. Lásd Telesko 2015: 37.

15 Falser 2015: 3.

16 Zalmona 2013: 33.

17 Habsmeier 2006: 30.

18 Szabolcsi Miksa: Szentföldi út. *Egyenlőség*, 1905. május 21. Melléklet 1–5.

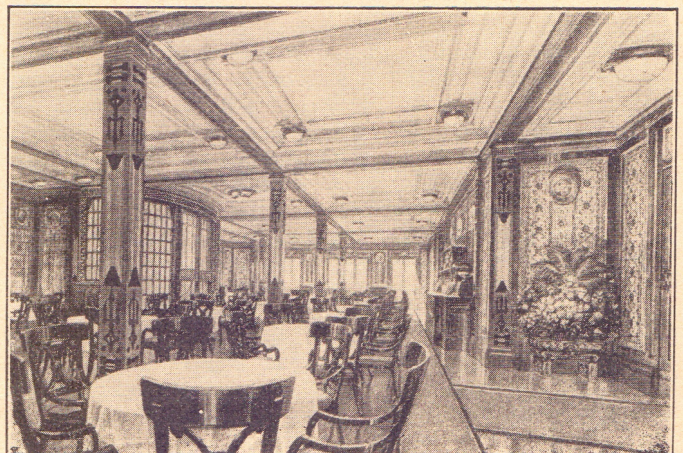
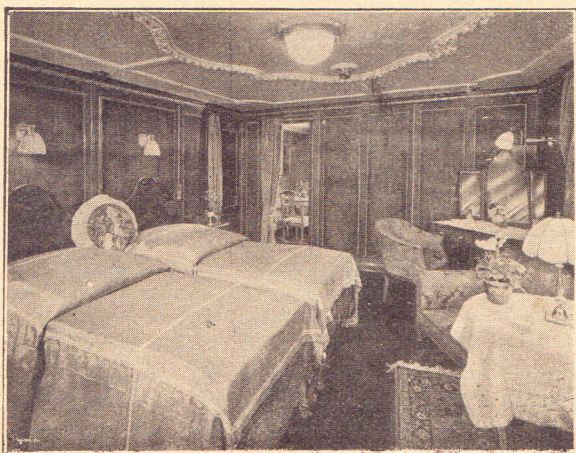
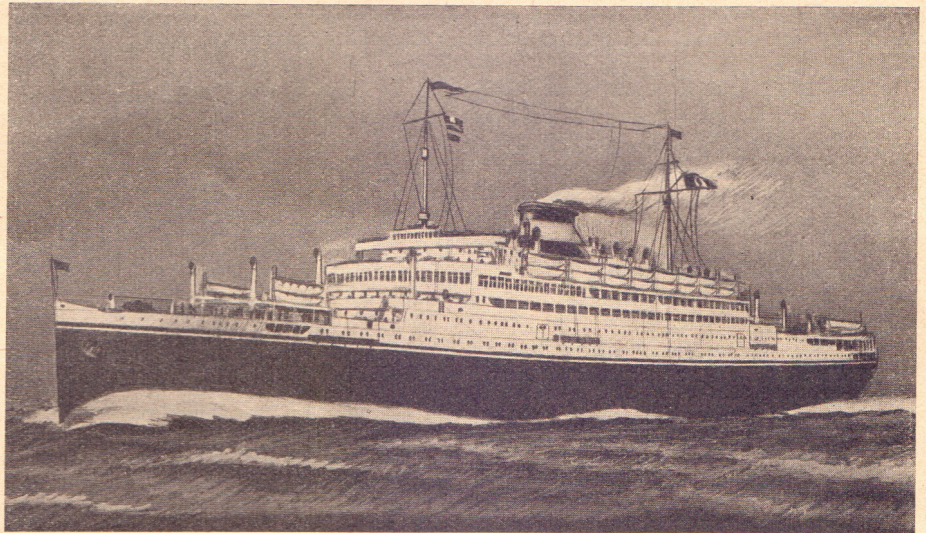
A Mult és Jövő Szentföldi Társasutazása a Cosulich Line „Vulcania” óriásmotorhajóján

1933 április 4-től április 23-ig DR. PATAI JÖZSEF vezetése alatt * Széderest Jeruzsálemben
A részvételi díj Budapesttől Budapestig 570 pengő és 8 angol font

A legsúlyosabb viszonyok között, a feltornyosuló nehézségek ellenére, a mindenfelől érkező kérésnek és buzdításnak engedve, szeretettel vállalta a *Mult és Jövő* a feladatot, hogy 1933 tavaszán, a pészachi ünnepekre ismét zarándokcsoportot vezessen a Szentföldre. Akinek ajándékuul juttatja a Gondviselés, hogy a Biblia bölcsőjét és a zsidó újjászületés földjét láthassa: most ragadja meg az alkalmat, hogy vágyát teljesülésbe vigye. Most, amikor az egész világ vajudása közepette új zsidó élet pezsdül az ősök földjén, amikor Palesztina

már nemcsak rajongások eszményképe, hanem reális valóság, ahol sokan nagy gazdasági lehetőségeket látnak és találnak. A szentföldi társasutazás résztvevői meg fogják tekinteni a régi és az új Palesztina minden fontosabb nevezetességét, a nagy mult emlékeit és a zsidó reneszánsz legjellegzetesebb helyeit. Dr. *Patai József*, a Feltámadó Szentföld költője, ezúttal is személyesen fogja a társasutazást bő tapasztalataival irányítani.

Különösen kedvező körülmények között indulhatunk erre az utazásra most, amikor a Földközi-tengeren megszokott típusú hajók helyett a *Cosulich Line* nagy amerikai óceánjárója áll majd rendelkezésünkre úgy az oda-, mint a visszautazásnál. A «*Vulcania*» óriásmotorhajót az utazóközönség régen ismeri és szereti. 32.000 tonna vízkiszorítással, közel 200 méter hosszával, 25 méter szélességével és közel 30 méter magasságával ez a modern, pompás óceánjáró a tranzatlant forgalom legszebb egységei közé tartozik. Gyönyörű harmadik osztálya, amelyen jól szellőztethető, tiszta és kényelmes 2, 3 és 4-ágyas kabinok, izlésesen berendezett társashelyiségek és sétányfedélzetek állanak az utasok rendelkezésére, talán felül is fogja múlni azoknak várakozásait, akik azért mennek utazni, hogy a Földközi-tenger pompás tavaszi verőfényét élvezve, lássanak és tapasztaljanak. Aki pedig az óriáshajók közismert mondén életéből is részt kíván, aránylag csekély különbözetért a «*Vulcania*» legtökéletesebb komforttal berendezett II-turista-osztályán utazhat. A *szigorúan rituális ellátás* mindkét osztályon izletes, bőséges és változatos.

A kultúrcionista *Múlt és Jövő* folyóirat társasutazásának szórólapja, 1933 (SZZSH Archívum).

A zsidó nemzeti mozgalom számára a Szentföld a modern nemzeti kereteket legitimáló átértelmezett vallási emlékezet teréből a jelen valós földrajzi terévé vált. A különböző zsidó nemzeti törekvések területi stratégiái között az újjáépítendő realitást vagy a jövőbe vetülő utópiát jelentette.

„De éppen ez a kétezer éves gyász és siránkozás Tisa Beáv¹⁹ napján a mi legerősebb fegyverünk, mert ez az a történelmi kapcsolat, amely az egyetemes zsidóságot egybefűzi Erec Jiszrá-el emlékében (...) Cion gyermekei kétezer év után a gyász és siránkozás mellett munkához láttak, hogy a zsidó nép szenvedéseinek, gálutának, Cion elhagyatottságának véget vessenek.”²⁰

– írta Schönfeld József, a cionista mozgalom vezéralakja a *Zsidó Szemle* hasábjain 1930-ban.

A zsidók Szentföldre irányuló zarándoklatának modernkori szerepéről és fontosságáról megoszlik a kutatók véleménye. Norman Solomon rabbi-kutató szerint a zarándoklat kérdése egészen más helyen van a zsidók tudatában, mint a keresztények vagy a muszlimok rendszerében. Szerinte egy keresztény vagy egy muszlim hívő a zarándoklatról azonnal egy konkrét célállomásra asszociál: Rómára, Jeruzsálemre vagy Mekkára, míg egy zsidónál ez nem ilyen egyértelmű, sőt a zarándoklat leginkább meg sem fordul a fejében. Luz és Collins-Kreiner szerint talán a premodern korban a zarándoklat rituális fontosságában lehet némi különbség, de abban sem lényegi. Azonban a 20. századra a zsidó zarándoklatoknak mind a társadalmi-politikai, mind pedig a vallási jelentősége drámaian emelkedett.²¹ Különösen Izrael Állam alapítása után a zarándoklatok széles skálája vált népszerűvé keresztül-kasul az országban. Néhány szenthely a későbbi évtizedekben fontos színtere lett a politikai mobilizációnak. A vallásos zarándoklatok mellett a nemzettudattal, és a közösségi emlékezettel összefüggésben számos szekuláris zarándoklat is jelentőssé vált, mind Izraelben, mind Izraelen kívül.²² Norman Solomon, modern rabbiként a zarándoklatokkal kapcsolatban a 20. századi modern zsidó önképre jellemző álláspontot fogalmazott meg, amely a felvilágosult zsidónak a keresztény többségtől való elvi eltéréseit volt hivatott bizonyítani²³. Ez a felfogás az *Egyenlőség* hetilapban is előfordult.

253

19 Áv hónap 9-e, a Szentély pusztulásának emléknapja.

20 Schönfeld József: Zsidó Trianon. *Zsidó Szemle*, 1930. júl. 31. 1–2.

21 Luz – Collins-Kreiner 2015: 134–135.

22 Luz – Collins-Kreiner 2015. 315.

23 Modern zsidók gyakran Mendelssohnra hivatkozva állítják, hogy a zsidóságnak nincsenek dogmái, csak betartandó parancsolatai. Dubin 2005: 39.

„Természetes, hogy éppen úgy, mint az első esetben, ezen utazásnak sem lesz rendkívüli Istentiszteletekkel és szertartásokkal egybekötött zarándoklat jellege, annál kevésbe, mert hiszen a zsidó vallásban a zarándoklat fogalma teljesen ismeretlen. Tervszerűleg az egész nem egyéb, mint egy nagyobb-szabású turista-kirándulás, vizen és szárazon, amely egyuttal megfelel azon egyének kívánságainak is, akik a rituális ellátás szigorú szabályainak eleget óhajtanak tenni.”²⁴

Neológ polgári utazás-szervezés és a középosztály Palesztina-szerveződése versengés volt a cionistákkal Palesztina ügyében. A neológ hírlapírói elit annak hangsúlyozására törekedett, hogy a Szentföldre menni nem nemzeti, hanem vallási, erkölcsi és polgári kötelesség. Ennek keretét a koloniális hatalmi kontextusban a modern utazási kultúra eszközeinek használatával megvalósuló nagypolgári társasutazás adta. A rajtuk való részvétel a polgári presztízs kinyilvánításának és a réteg-hovatartozás igazolásnak eszközévé vált.

„A Szentföldre való zarándoklást a zsidóság mindig a legnagyobb és legszentebb cselekedetek egyikének tekintette. Sokan vagyonukat és életüket tették kockára, hogy legalább egy pillanatra láthassák Izrael ősi földjét. (...) Ma már egy szentföldi utazás nem jár annyi viszontagsággal és kockázattal. A modern technika vívmányai megkönnyítették és nagyon megrövidítették az utat. A Magyar Utazási Vállalat 21 napra tervezi a szentföldi utazást és ennek az időnek csak kisebb részét foglalja el az út maga, úgy hogy bőven kijut a gazdag programra, amelybe majdnem minden érdekes pont fel van véve.”²⁵

– hirdette az *Egyenlőség* társasutazási felhívása 1909-ben.

Ros hasanai jókívánság-oklevél zarándokhelyek képeivel, az osztrák-magyar-cseh-morva közös hitközség nyomtatványa, 1901 (MILEV 2020.12).

²⁴ Második izraelita társasutazás a Szentföldre. *Egyenlőség*. 1905. október 29. Melléklet 4.

²⁵ Szentföldi utazás. *Egyenlőség*, 1909. július 4. Melléklet 1.

חיים שאר ממך נתתה לו ארך ימים עולם ועד :

שנת

שישנה טובה

תרס"א

יכתב ויחתם לאלתר לחיים

כבוד הנגיד המרום היקר
והנכבד שוע ונדיב לב הורש
שלום ירושלם ויושבי

כח טר"ו
וואלף קאהן הי"ו

גבאי בהבנ פראנצטאדט

אנחנו וכל בני כוללנו, נשאים תפלה במקום מה נורא, שלא זוח משם השכינה, ובקומות הקי, אל אבינו שבשמים, הון ומכלכל חיים, כי יחדש על מעיב וביתו והנלוים אליו. השנה הבאה לקראתנו לטובה ולברכה. לפרנסה וכלכלה, לחיים טובים ונעימים, שנת שלום ושלחה, שנת גאולה וישועה, ויצוה חסדו וברכתו אתכם מעתה ועד עולם אמן סלה. — בעתירת המברכים בשם כל בני כוללנו היושבים בארבעת ערי הקי ירושלם הברון צפת ומברי' ת"ו. דורשים שלומכם ומזככם כל הימים. טובי ומנהלי כולל עספ. אונגארן בעהמען מעהרן.

טובים וישראלים

אם אהבתי

שבת טובה ושלום

כי תשיתו ברכות לעד החדו בשמה את פניך :

גדול

כבוד

בישועתך

הוד

והדר

השנה

עציו

פי

עשרת

ראשו

תשית

טוב

ברכה

הקדמו

ה

Ros hasanai szecessziós képeslap szentföldi életképekkel (MILEV K721).

SZENTÉLY ÉS SZENTFÖLD A DISKURZUSOK TÜKRÉBEN

A sajtó a modern társadalmi kérdések újszerű fórumává vált, amely – réteglapokról lévén szó – a helyi középosztályok eltérő csoportigényeit artikulálta az adott lap mögött álló hírlapírói és kiadói elit olvasata szerint.²⁶ Ezekben a nagypolgárság sajátos világlátását jelentette meg, s jelentős mértékben hozzájárult a nagypolgári minták felé törekvő kispolgári igények kielégítéséhez, az elérhetetlen utazások élményeit nemzeti nyelven olvasva az alsóközéposztály lokális horizontjainak kitágulásához. Hasonló tendenciákkal számolhatunk az izraelita felekezeti lapok vonatkozásában is, amelyek a fővárosban a vizsgált sajtótermékek esetében a mindenkori központosított országos intézményrendszer támogatását tudhatták maguk mögött.

A cionista diskurzusban a Szentföld a zsidó múltat, a nemzeti hőskort, illetve egyidejűleg a nemzeti újjászületést szimbolizálta. Az európai romantikus nemzeti mozgalmakhoz hasonlóan a cionisták is a mitikus múltban találták meg mozgalmuk legitimációját. Ugyanakkor a szentföldi utazások alkalmával egyszerre lehetett megbizonyosodni a hősi múltról és a dicsőséges újjászületésről. Azt az érzést erősítve, mintha a zsidó történelem ott folytatódott volna, ahol 2000 évvel korábban megszakadt.

„És az ódon Jeruzsálemből, amely héber egyetemével, új hatalmas negyedeivel növekedik és újjászületik, átrándulunk a hegyi kolóniákon a tengerpartra. Tel-Avivba az új zsidó városba, amely csodaként nőtt ki a sivatag homokjából. És körülnézünk, köröskörül a Júdeai kolóniákon, Saron völgyén, a kifejlődött Rotschild-telepeken és a zsidó élet sok feltámadó centrumában. És a történelmi nevezetességű tengerparton indulunk újra Hajfa felé, Elijáhu próféta legendás barlangjához és a Héber Technikum modern palotájához. Így váltakozik régi és új hangulat az egész út folyamán. A történelem bölcsőjének éneke és a zsidó feltámadás dala.”²⁷

257

– számolt be Schönfeld József palesztinai útjáról 1933-ban.

A 19–20. század fordulójára a nyugati orientalista gondolatnak komoly hatása volt a cionistákra az őshonos gyökerek és a kollektív tudat utáni kutatásában. A 20. század első évtizedeiben a kapcsolat a Kelet és a palesztinai zsidó közösségek között mindvégig ambivalens maradt. A cionisták egyrészt magukévá tették a nyugati averziót a mással, ebben az esetben a visszamaradt Kelettel szemben, viszont felfogásuk a Kelettel kapcsolatban azért sok elemében mégiscsak egy speciális példája volt az európai orientalizmusnak. Álláspontjuk szerint a Kelet az ősi forrása a zsidó történelemnek és elkerülhetetlen végállomása a zsidók vándorlásának. Azonban azzal együtt, hogy visszatérnek a forráshoz, mégis az mindig valamely formában idegen marad a cionisták alapvetően nyugati gondolkodásában. Egyszerre egzotikus tárgya a kollektív vágyakozásnak és misztikus fenyegetése a másnak. Ezzel párhuzamosan az európai antiszemita szemében viszont a zsidó volt a szemita, a keleti, a más.²⁸

26 Vö. Lipták 2002: 33–36.

27 Róma – Tel-Aviv: Jegyzetek a „Múlt és Jövő” és a „Zsidó Szemle” társasutazásához. *Zsidó Szemle*, 1933. február 3. 6.

28 Zalmona 2013: 33–34.

Az útleírásokban, az útleírások illusztrációiban, de leginkább a cionista képzőművészeti alkotásokban megjelenik a szocialista gondolat által inspirált cionista zsidó ideálképe. Napbarnított, izmos farmer, aki mezőgazdasági munkát végez, és akárcsak a keleti ember, harmóniában él a környezetével. Szabad, kreatív, produktív, és a vallás nem tartja vissza az alkotómunkától.²⁹

A Zsidó Szemle beszámolója szerint a judaizmus az egyetlen olyan jelentős, az európai kultúrára számottevő hatást gyakorló ókori civilizáció, melynek organikus leszármazottai fennmaradtak. Szemben az antik római vagy görög civilizációval, a zsidók képesek lehetnek arra, hogy helyreállítsák ókori nagyságukat. Míg a római vagy a görög nagyság romjain új világok jöttek létre új népekkel, addig a zsidók visszatérhetnek őseik földjére.

„Róma, Athén és Jeruzsálem, az ókor három kimagasló központjának életét láttam. Jártam mind a három város évezredes romjain és a világtörténelmi jelentőségű romok között új népek modern életét láttam. Erec Jisrael és Jeruzsálem romjai fölött azonban a régi zsidó szellemet találtam megifjodva, szinte ott folytatódik a zsidó élet, ahol ezelőtt mintegy kétezer esztendővel megakadt és amikor az egész világon szinte megakadt az élet, amikor a gazdasági válság minden fejlődést megakaszt, ott napról-napra, de mondhatjuk óráról-órára szinte szemünk láttára bontakozik ki újabb és újabb élet és a fejlődés beláthatatlan arányokban rajzolja elénk egy új világ keletkezését.”³⁰

– írta a Zsidó Szemle 1933-ban.

A neológ értelmezésben, szemben a cionista felfogással, a Szentföld nem a nemzeti múlt, hanem szakrális szimbólumok színhelye. A neológ elit attól tartott, hogy a cionisták kisajátítanak maguknak minden Palesztinával kapcsolatos tevékenységet, és az egész zsidóságra a hazafiatlanság vádja vetül, ezért Pro-Palesztina néven létrehoztak egy Szentföldhöz köthető, kizárólag vallási célokat szolgáló egyesületet.

„A Szentföld nem a cionistáké. A Szentföld az egész zsidóságé, amelyhez vallásos lelkiületünk egész melegével ragaszkodunk. Ezt a szent igazságot hirdettem mindig, ezt hirdetem ma is és nem tántorít meg engem ennek nyomatékos hirdetésében semmiféle támadás. (...) Mi Szentföldön nem erőszakosan magyarózott nemzeti és állami utópiák légvárát hajszoljuk, hanem a vallásosság, a vallásos jótekonyság, a szent Tan házait akarjuk építeni. Minket Jeruzsálemhez nem a villannyal világított új nagy boulevardok, hanem a szent fal és a szent sírok vonzanak. (...) A most oly sokféleképpen hangoztatott „szentföldi munka” jelszó ne tévesszen meg senkit. A magyar zsidó nem keres új hazát és nem alkot új nemzetet. Mi magyar zsidók magyarok vagyunk és mint ilyenek szent zsidó vallásunkból kifolyólag keressük és szeretjük lelkünkkel a Szentföldet. Semmi új alakulatra, semmi új szervezetre nincs szükség. A Pesti Izr. Hitközség kebelében működő „Palesztin-bizottság” ezt a munkát is a vallásosság és a hithűség jegyében fogja végezni.”³¹

– hirdette meg a Pro-Palesztina szövetség programját az *Egyenlőség* hasábjain Lederer Sándor, a Pesti Izraelita Hitközség elnöke.

29 Zalmona 2013. 50.

30 Dr. Schönfeld József: A palesztinai utam. *Zsidó Szemle* 1933. ápr. 28. 5–6.

31 Dr. Léderer Sándor: a Pesti Izr. Hitközség elnöke: Pro Palesztina. *Egyenlőség* 1926. május 15. 3.

Az 1930-as évekre a cionista mozgalom – köszönhetően részben a cionizmus kétségtelen palesztinai sikereinek, részben a megváltozott magyarországi körülményeknek – jelentősen növelte befolyását. A Pro-Palesztina szövetség is elvesztette hamarosan a neológ stratégiában betöltött szerepét, ezért a Pesti Izraelita Hitközség úgy döntött, hogy egy újabb, Szentfölddel összefüggésbe hozható exkluzív neológ szervezetet hoz létre. Ennek a szervezetnek azonban nem csak vallási, hanem humanitárius céljai is voltak. Támogatni szándékozták a Palesztinába kitelepülni kényszerülő zsidó tömegeket.

„Sajnos az a Palesztina-munka, ami eddig nálunk folyt nem tudta a kellő eredményt elérni, nem pedig azért, mert a Palesztina-munkára a politikai cionizmus nyomta rá a bélyegét és ez lehetetlenné tette, hogy a magyar zsidóság hivatalos vezetői ebben a munkában szívük szerint részt vehessenek.”³²

– írta az *Egyenlőség* 1937-ben.

A soá előtt a zsidó sajtóban közreadott híradások, beszámolók és útleírások olyan mennyelvűként értelmezhetők, amelyek csak másodsorban szóltak a szentföldi realitásáról, mivel elsősorban az egyes stratégiák értékeinek kifejezésére, megerősítésére és terjesztésére szolgáltak. A híradások és útleírások a sajtó révén azok Szentföld-képét és világlátását is formálhatták, akiknek az alsóközéposztály soraiból nem nyílt lehetőségük költséges társasutazásokra. Az útleírások a polémikák és a stratégiák közötti szemléletbeli, és értékrendi összeütközések keretében is szolgáltak. Ezáltal egy változatos Szentföld-kép rajzolódik ki – a közvetlen vallási irodalomtól túl – a kifejezetten vallási értelmezésektől a szekuláris modern nemzetállam víziójáig.

A SZENTFÖLDRŐL SZÓLÓ TUDOSÍTÁSOK A VÉSZKORSZAK UTÁN

Közvetlenül a háború után a számában töredékére zsugorodott magyarországi zsidóság körében a marxista-cionista Hasomer Hacairtól az orthodox Agudasz Jiszróelig a zsidó világ majd minden irányzata megjelent. Tanulmányomban terjedelmi korlátok miatt a minden zsidó lapjának szánt, de leginkább az új neológ vezetés által szerkesztett *Új Élet*, a vallásos cionista *Doar Mizrachi* és *Göula*, az orthodox szervezet, az Aguda által kiadott *Darkenu* és *Achdut*, a korábbi cionista központi lap, a *Zsidó Szemle* utódának tekinthető, a Magyar Cionista Szövetség által kiadott *Zsidó Szemle Problémáinkról* és a *Jelenünk és Jövőnk*, a baloldali cionista *Chaluc*, a Cionista Munkásegylet *Értesítője*, a *Dapim Lömadrich*, a *Hozer*, valamint a jobboldali revizionista *Betár* hasábjain keresztül kísérlem meg bemutatni a Palesztinával kapcsolatos magyarországi zsidó sajtódiskurzusokra általában jellemző változásokat az 1945–1948 közötti időszakban.³³

³² Palesztina (Magyar Izraeliták Szentföldi és Egyéb Telepítéseket Támogató Egyesülete). *Egyenlőség*, 1937. január 21. 7.

³³ 1948 után a zsidó felekezeti és mozgalmi lapok döntő többsége megszűnt.

Közvetlenül a második világháborút követően a Közel-Kelet geopolitikai helyzete jelentősen átalakult. A régi gyarmattartók már képtelenek voltak pacifikálni a térséget, a két új szuperhatalom közvetlenül még nem avatkozott bele a környék hatalmi játszmáiba. Véres etnikai, vallási, törzsi konfliktusok robbantak ki Szíriában, Egyiptomban vagy éppen Palesztinában. Az 1940-es évek második felében a hagyományos zarándok- illetve turistautasokat kibocsátó térségek – Európa és Észak-Amerika – középosztálya nem volt abban a helyzetben, hogy komoly összegeket költsenek drága utazásokra. A palesztinai események így leginkább nem az utazókon, hanem az ott élők, illetve a haditudósítók Európába küldött beszámolóin keresztül váltak ismertté. A hírek központjában nem a zarándoklatok, a spiritualitás vagy a kulturális örökség, hanem a hatalmi politikai, illetve a harci eseményekről szóló tudósítások álltak. A zsidó felekezeti és mozgalmi újságok híreiből, laptól és irányzattól függetlenül, a palesztinai helyzet – gazdasági, politikai, társadalmi – cionista értelmezése válik láthatóvá. Ebben az interpretációban a zsidó nép vívja jogos harcát az angol gyarmatosítóval, és elvárja a világ és a szuperhatalmak támogatását.

„A világpolitika most folyó tárgyalásain semmi remény nincs arra, hogy lerázzuk magunkról az angol hatalmat. Arra kell azonban törekednünk, hogy a feszélyezetlen angol egyeduralomnak vége szakadjon s Amerika, Oroszország és velük együtt a többi nagyhatalom is hathatósan hallathassa a szavát Palesztina sorsát illetően.”³⁴

– tudósított Palesztinából a baloldali cionista *Chaluc*.

A lapok szerint a zsidók betelepődése, ipari, technológiai fejlesztései jót tesznek a korábbi évszázadok „elmaradott” termelési modelljei miatt korszerűtlen palesztinai gazdaságnak. Min-

260

„Az országnak a háború (első világháború – Z.A) óta történt fejlődése megváltoztatta ezen primitív kisskálájú iparnak a képét, így eltűnt annak a rossz hatása is az ország életéből. A hátramaradt, fejletlen farmer-közösség, amely 15 évvel ezelőtt egy kevés kézműipart tudott csak fenntartani, félig ipari, modern állammá alakult. A vegyes földművelés termelése még 10 évvel ezelőtt is túlhaladta az iparét, ma az ipar termelése majdnem olyan nagy, mint a vegyes földművelésé és a citrustermelésé együttvéve. (...) A modern zsidó ipar termékeinek ezen kiviteli kereskedelme az ország gazdaságának kifejezett nyeresége. (...) Palesztina így fokozatosan belekerül a világkereskedelem véráramába, hogy mindazok számára, akik az ország gazdasági forrásainak megsokszorozásában érdekeltek, jótéteményeket hozzon. Különböző szakértők azt jóslgatták, hogy Palesztina nem lesz megfelelő talaj ipari munkára, de ezek a jóslatok sorban megbuktak.”³⁵

– írta a szocialista cionista *Dapim Lömadrich*.

34 Jicchak László – „Chutim”: A mai politikai helyzet. *Chaluc*, Dror-Habonim Hanhaga-Harasis (Kiadja a M.C.Sz. Dror-Habonim marxista-cionista ifjúsági mozgalom. Chavérjainknak (tagjainak – Z.A.) kézirat gyanánt. 1947. október. 1–3.

35 A. Baum: Palesztina ipara és az ipari kölcsönök. *Dapim Lömadrich*, (Kiadja a Machleket Tarbut sel Gordonia Makabi Hacair b’Hungaria, Grodonia Makabi Hacair cionista szocialista ifjúsági mozgalom) 1946. április. 1–18.

A SZENTFÖLD HELYE A ZSIDÓ TUDATBAN A VÉSZKORSZAKOT KÖVETŐEN

Az Európában megmaradt zsidó közösségek tudatában Palesztina helye megváltozott. Az Európát – különösen Kelet- és Közép-Európát – elhagyni kívánó zsidók, lényegében irányzattól függetlenül, lehetséges jövőbeli zsidó nemzeti államként tekintettek a Szentföldre. A Palesztina brit mandátumterületen történő események bemutatása során így az összes zsidó sajtótermék a cionista diskurzust tette magáévá. A korábban önmagukat kizárólag vallási alapon meghatározó, kifejezetten cionista-ellenes alapról induló fővárosi orthodoxia is átvette a cionista szóhasználatot, és Palesztináról, mint zsidó nemzeti otthonról beszélt.

„A magyar orthodoxia nevében ki kell jelenteni a következőket. A magyar zsidóság sorsdöntő kérdésekben mindig egységes volt. A Palesztina kérdésben az egész világ zsidósága szolidáris. Joggal hihették, hogy Palesztinában végre nemzeti otthont állíthatnak fel, ez elé most súlyos akadályok tornyosulnak. Hitet teszünk a zsidó nép Palesztinára való joga mellett. Hangot kell adnunk a nézetünknek, hogy a Palesztina kérdés hitünk egyik sarkalatos tétele és nemcsak a Balfour deklaráció, hanem a biblia is utal erre. Az ősi földhöz ragaszkodtunk a galutban is. Hisszük, hogy ettől nem fosztanak meg és a Mindenható igazságot fog szolgáltatni a biblia népének.”³⁶

– idézte az *Új Élet* Kahán Frankl Samut, az Orthodox Iroda elnökét 1945-ben.

A második világháborút követően, szemben a korábbi évtizedekkel, az új neológ elit is politikatörténeti térként tekintett a Szentföldre. A cionistákhoz hasonlóan az ókori zsidó állam példájával kívánta bizonyítani az akkori jelen zsidó fiataljainak államalkotó képességét.

261

„Lelkes zsidó fiatalok mezőgazdasági munkával akarják Erecet újjáépíteni, Herzl nyomán pedig világszerte látják be az ereci gondolat egyetlen megoldó erejét. Az előadó hat évezred történetén haladt át, rámutatott arra a határtalan versengésre, mely minden időben Palesztina iránt megnyilvánult, de arra az erőre is, mely a versengést legyőzve, e földet megszerezte és azt 1200 éven át megtartotta. Érzékeltette azt az oldhatatlan vágyat mely akadályokon és életveszélyeken át a galut 2000 esztendeje alatt Erec felé vitt. Előadása konklúziójaként jövőbevető pillantással azt a megállapítást tette, hogyha a zsidóság az ókorban a politikai és gazdasági érdekeknek ugyszolván egyetlen terület-komplexumán államot tudott alakítani és azt egy évezred tovább fenntartotta, akkor ma az érdekeknek mégsem egy területre való koncentráltságában a letűnt évezredek tapasztalataival mögötte, az akarat egységében biza-

– számolt be az *Új Élet* dr. Komlós Ottó székesfehérvári neológ főrabbinak, a szintén neológ Pesti Izraelita Hitközség szabadegyetemén elhangzott előadásáról.

36 A magyar zsidóság egységes állásfoglalása Palesztina kérdésében. *Új Élet*, 1945. november 13. 3–4.

37 Palesztina a történelemben. Dr. Komlós Ottó előadása a P.I.H Szabadegyetemén. *Új Élet*, 1947. január 16. 12.

A korábban a zsidó nemzeti gondolatot elutasító, a magyar nemzettel való azonosulást hirdető, mindeddig a Szentföldre kizárólag misztikus alapon hivatkozó Hevesi Ferenc rabbi is a cionista gondolkodásnak megfelelően a szétszóratásban látta a zsidó sors legnagyobb problémáját.

„A zsidóságnak sok hibája, lelki elkorcsosodása, erkölcsi romlása, valamint az, hogy a Sechinna fénye eltávozott tőle, onnan származik, hogy a zsidóságot a történelem vihara elszórta szanaszét a világba...”³⁸

– fejtegette az *Új Élet* hasábjain 1946-ban.

A vallásos cionista *Doar Mizrachi* a történelemben való zsidó visszatéréssel kapcsolatos korábbi cionista diskurzust az új körülményekhez igazítva, a Palesztinában harcoló holokauszt túlélő zsidó csapatokat a Makkabeusokkal állította párhuzamba. Olvasatában a Hanuka hőseinek elnyomott genealógiai leszármazottjai küzdenek a zsidó jövőért.

„A palesztinai illegális hajók a zsidó történelem legnagyobb eseményei közé tartoznak. A zsidó illegális hajók nem egy új korszakot jelentenek a zsidó történelemben, hanem egy rég megszakadt sorsfolyamat új áramlata ez. A zsidó brigád hősei nem mondtak még állj-t, Tel Chaj védői új életre keltek és a gettók megmaradt partizánjai az elpusztult zsidóság megmaradtjainak élére állva visszavezetik a népet ősi, országába. A gettó megmaradtjai csak teljesítik az elhunytak legforróbb kívánságát: harcoljatok a zsidó államért!”³⁹

– írta a *Doar Mizrachi* 1946 decemberében.

A jobboldali revizionista cionisták lapja, a *Betar* az i. sz. 1. századi fanatikus zsidó harcosok céljaival azonosította a cionista tevékenység lehetséges végeredményét.

„A történelemhez sem hozzáadni, sem pedig elvenni nem szükséges... Önönmagáért beszél... Ha a nép tanul belőle, akkor a zelotáknak álmát valóra válthatja és a felépített zsidó államban megverheti pénzét, melyre 'Jeruzsálem megváltásának kétezredik évében' dátumát veheti. Ha nem, akkor még a maradék zsidóság is elpusztul.”⁴⁰

– írta a *Betar* 1947-ben.

Izrael állam kikiáltásának pillanatában baloldali cionisták a korábbi üldözések áldozatainak nyújtott elégtételként értékelték a zsidó állam létrejöttét, és a jövőbe tekintve a múlttal való szimbolikus egyesülésről írtak.

„A Zsidó Állam megvalósulása egy élménybe halmozza a mai zsidó nemzedék átélt szenvedéseit és áldozatait a kereszties hadjáratok zsidó üldözéseivel, a spanyol inkvizíció áldozataival, az ostyagyalázás, kútmérgezés és vérvádak vértanúival, a Chmelniczky, a Petljura és Denikin által legyilkoltakkal. (...) Abban a pillanatban, amikor önálló helyet kaptunk a világ szabad népei között, egymást öleli át a múlt és a jelen, a harc és a szenvedés, amit az ősök vívtak és elszenvedtek, egymást öleli át az emlékezés, amely összeköti a mai zsidó nemzedékek törekvéseit az egész zsidó múlttal.”⁴¹

38 Hevesi Ferenc: Jehuda Halévi valláseszmei cionizmusa. *Új Élet*, 1946. május 2. 5.

39 A Makkabeusok nyomán *Doar Mizrachi*, 1946. december 20. 1–2.

40 Jákov Fleischmann: Száraz történelem... *Betar*, 1947. július 25. 3.

41 Hersko Moshe: Vér és tűz között. *Értesítő*. Kiadja a Cionista Munkásegység Pártja. (Miflaga Leachdut Haavoda Poalé Cion), 1948. május–június. 4–5.

Izraeli réz leporelló az 1950-es évekből: negevi kibuc képe Ráchel sírjával keretezve (MILEV 64.561)

- írta a Cionista Munkásegység Pártjának értesítője.

A cionista ernyőszervezet lapja szerint a magyarországi zsidó mindennapokat az ereci (palesztinai) központ szempontjainak kell alárendelni. Úgy vélték, hogy egy diaszpóra közösségnek az anyaország érdekeinek kell megfelelnie.

„Természetesen kell időnként állást foglalni a belső zsidó problematikával szemben, néha egy vitaest sem árt, de sohasem elfelejteni az ereci való életet. Természetes, hogy kell foglalkozni zsidó történelemmel, irodalommal, vallási kérdésekkel, művészettel, zenével – de mindig első legem gondolatban, beszédben, meggyőződésben, hirdetésben, kívánságban: Erec Jisrael valósága.”⁴²

- írta az M. C. Sz. lapja.

42 Dr. T. M. Kinory: Lehitraot b'Erec Jiszráél! Zsidó Szemle Problémáinkról, 1947. május. 3-4.

EREC-KÖZPONTÚ ZSIDÓ OKTATÁS

A háborút megelőzően a különböző felekezeti és mozgalmi lapok az irányzatok mögött álló középosztálybeli elitek életvilágába, stratégiáiba engedtek betekintést. A háborút követően az új irányzati lapok mögött álló, sokszor új szerkesztői csoportok a baloldali, marxista és cionista diskurzusnak megfelelő paneleket használtak. A neológ országos iroda lapja, az *Új Élet* a jövőbeni zsidó oktatás kulcskérdéseinek a zsidó társadalom átrétegződését és Palesztina-kompatibilissé válását tartották, ezért felekezeti szakiskolák alapítását szorgalmazták.

„Ez az iskolatípus tehát az, melyre különösen a magyar zsidóságnak sokkal inkább van szüksége, mint bármilyen más középiskolára, mert a zsidó ifjakat olyan pályákra tereli, melyeket eddig elhanyagolt, vagy melyeket a helytelen társadalmi alapján másod- vagy harmadrendűnek tartott. Szüksége van az egész magyar társadalomnak és mondjuk meg őszintén különösen a kivándorlásra készülő zsidóságnak olyan iskolára, mely az általános műveltség mellett szaktudással látja el növendékeit és képessé teszi őket arra, hogy mindazon állásokat és tisztségeket elfoglalhassák, amelyek elnyeréséhez középiskolai érettségi bizonyítvány szükséges.”⁴³

– írta az *Új Élet* 1946-ban.

A jobboldali revizionista cionista *Betár*, az ellenálló, harcos zsidóvá érésben látta a jövő ifjúságnevelésének lényegét. Egy olyan zsidó fiatal eszményét hirdette, aki méltó Josef Trumpeldor⁴⁴ emlékére, aki képes megvédeni önmagát egy esetleges újabb zsidóellenes támadással szemben.

„A cionista kézbe került ifjúság elsősorban és mindenek fölött tudatos lesz és pedig tudatát olyan irányba fejlesztik, hogy soha ebben az életben nem kerülhet, bármilyen szerencsétlen körülmények összejátszása esetén, abba a helyzetbe, hogy ismét vagonokba zárják és gázkamrákban elégezzék. (...) Az új zsidó ifjúság nem ad többé a világnak olyan zsidóságot, amelyet terelni lehet egy-két szuronnal, vagy korbáccsal a halálig.”⁴⁵

A már korábban bemutatott *Doar Mizrachi* mellett a másik vallásos cionista lap, a *Göula* szerint a vallásos nevelés kizárólag zsidó nemzeti, azaz héber nyelven lehet teljes és tökéletes. Pedagógiátlannak tartották a hagyományos jesívákban három nyelven zajló Biblia és Talmudoktatást, szerintük az oktatás legfontosabb feladata, különösen az ereci országépítés időszakában, a hebraizáció.

„Szimpatikussá kell tennünk előttük valláskultúránkat, le kell dönteni a válaszfalakat, amely köztük és a héber szövegű tanítási anyag között van, és ami általános elv manapság, tegyük azt gyakorlattá nevelésükben is: szabadítsuk fel minden nyűg és teher alól, adjuk vissza az ősi szent héber nyelvet az őt megillető jogos tulajdonosának, a zsidóságnak, hogy végre fel szabadulva járhasssa élet útját, hogy fektében, keltében, jöttében, mentében úgy beszéljen

43 Hollós Salamon: Milyen pálya felé irányítsuk gyermekeinket? *Új Élet*, 1946. július 4. 15.

44 A jobboldali revizionista ifjúság hőskultuszának meghatározó személyisége. Arabokkal vívott harcban esett el 1920-ban, a zsidó hősi önvédelem jelképe. Lásd Azaryahu 1996: 56.

45 A. A.: Lássuk mire megyünk... *Betar*, 1947. augusztus 9. 1–4.

és azt beszélje, amit csak ezzel a nyelvvvel lehet a legrszabadabban és a legrszabatosabban kifejezni.”⁴⁶

A cionista ernyőszervezet, a Magyar Cionista Szövetség lapja, a *Zsidó Szemle Problémáinkról* szerint a fiatalok kivándoroltatása során a vallási és ideológiai nevelés túl nagy szerepet kapott a gyakorlati felkészítés rovására, emiatt gyakran előfordult, hogy a frissen Magyarországról bevándorolt fiatal felkészületlenül került a Szentföldre, nehezen alkalmazkodott a palesztinai körülményekhez.

„[...] a magyar olék⁴⁷ nagy része nehezebben, kínosabb lelkitusák után tudja csak megszokni az új életkörülményeket és a nehéz munkára való átállítódást. Egyik fő oka ennek, hogy a magyar olé nem tud egyáltalán héberül vagy csak nagyon hiányosan, márpedig úgy a városban, mint a faluban a boldogulás előfeltétele a nyelvtudás. Ehhez járul a hachsara hiányossága. A magyar olék nagy részben semmiféle hachsaran⁴⁸ nem ment keresztül és legkevésbé lelki előkészítésen. A mi magyarországi barátaink, amint ezt számos magyar nyelvű sajtóközleményből kiveszem, túlságosan nagy fontosságot tulajdonítanak a kivándorló ifjúság pártbeli nevelésének és fegyelmezésének és keveset törődnek az ifjúság kellő felvilágosításával, hogy mennyire küzdelmes, különösen a magyar olének a palesztinai munkáséletben való beilleszkedés.”⁴⁹

Ezzel szemben a baloldali cionista Hozer⁵⁰ szerint a legfontosabb az ifjúságnevelésben elsősorban nem a gyors kivándorlás gyakorlati előkészítése, sokkal inkább az ideológiai felkészítés a palesztinai szekuláris cionista eszkatológikus cél elérésére.

„Az elmúlt évek hachsarája nagyrészt az aliját megkönnyítő ‘korridor’ volt, de távolról sem az a hachsara, amely a reáháruló megvalósítás és hódítás előkészítéséhez vezetett volna. Ha beismerjük ezeknek az állításoknak a valóságát, úgy kétségtelen, hogy elsőrendű feladatunk visszahelyezni az ifjúsági mozgalmak munkájának fókuszába programja koronáját a nevelést. Azok az ifjúsági mozgalmak, amelyek hachsarára küldik chavérjaikat, már a kénben (fészekben) kell, hogy ráneveljék őket, felismertessék velük, belérögzíthessék a tudatukba, hogy nem az a chaluc, aki munkáért, megélhetésért megy Erec Jiszraelbe, hanem a chaluc a nemzetmegváltó gondolat megvalósítója. A kén-élet egy előzetes hachsara, lelki és szellemi felkészültség kell, hogy legyen, hogy megfelelővé tegye chavérjait arra a történelmi szerepre, amely Erec Jiszraelben reájuk vár.”⁵¹

– írta a Hozer 1947-ben.

A fentebb említett Mizrachi felfogásával szemben – a magyarországi orthodoxia életébe csak nem sokkal korábban belépő Agudasz Jiszroél nevű orthodox szervezet lapja –, a *Darke-nu* szerint a Tórahú vallásos nevelés intézménye – akár a diaszpórában, akár a galutban – a jövőben is csak a jesíva lehet.

46 J. K.: Lilmód Ul’láméd. *Göula*, 1946. május 10.

47 Újbevándorlók.

48 Felkészítő tábor.

49 Dr. Kahan Nison: Ahogy én látom. *Zsidó Szemle Problémáinkról*, 1947. augusztus. 3–4.

50 A Hozer társkiadója, a Hanoar Hacioni alapesetben nem tekinthető baloldalinak, de a kifejezetten jobboldali revizionista-cionista *Betar* kivételével mindegyik zsidó lapot uralta a marxista-baloldali diskurzus.

51 Cvi Wolf (Machleket Hanoár): Ros Hasana. *Hozer*. A Hanoar Hacioni és a Haoved Hacioni értessítője, 1947. szeptember 12. 2–4.

„A jesívák a mi legfőbb iskoláink, legfontosabb és legmagasabb intézményünk, legdemokratikusabb intézetünk, amelyek padjait legérettebb és legbecsesebb ifjaink töltik meg. [...] Mi tudjuk mit jelent a Jesiva a zsidóság életében a múltban és mit jelent ezen katasztrófa után a jövőben. Valljuk és hisszük szívünk minden dobbanásával: Jesívák és chederek nélkül nincs zsidóság. kipusztul minden, ami a zsidóságban szép és fenséges, amelyért még élni érdemes.”⁵²

– írta a *Darkénu* 1946 júliusában.

IRÁNYZATI ÁLLÁSPONTOK A KIVÁNDORLÁSSAL KAPCSOLATBAN

A cionista mozgalomban a 20. század első felében a legkisebb befolyással bíró csoportnak a vallásos cionista Mizrachi irányzat számított. A vallásos cionisták kísérletet tettek a rabbinikus hagyomány modern nemzeti ideológiába történő integrálására, speciális szentséget tulajdonítottak a közösségeiknek, amikor „szent forradalomnak” nevezték aktív erőfeszítéseiket a cionista mozgalomban. Meg voltak győződve arról, hogy az a speciális karizma, amivel bírnak, biztosítja hűségüket az Örökkévaló előírásaihoz.⁵³ A vallásos cionista álláspont szerint a zsidó vallás tökéletes megtartására a száműzetésben nincs lehetőség, ezért egy mizrachistának mindig az a célja, hogy minden zsidót a Erec Iszraelbe vándoroltasson, ott vallásos életre neveljen, így segítve rá a messiási kor eljövételére.⁵⁴

266 „A történektől le kell vonni a konzekvenciát és az nem lehet más, mint felszámolni a galutot, annak rövidlátó politikáját és közös harcot vívni az egyetemes zsidóság felszabadításáért, ami csak akkor érhető el, ha az önálló zsidó államot, Erec Jiszraelt kivívjuk magunknak.”⁵⁵

– írta a vallásos cionista *Doar Mizrachi* 1946-ban.

Úgy gondolták, hogy a zsidók visszatérése a Szentföldre jelzi a messiási idők kezdetét. Amellett, hogy az alapvető eszkatológikus elképzelésük a vallásos spirituális központ létrehozása volt, melyet sosem adtak fel, jelen volt az az átmeneti elképzelés, hogy a zsidók szörnyű helyzete miatt a felépítendő zsidó központ menedékül szolgáljon, akár hosszú távon is, mind a szekuláris, mind a vallásos zsidók számára, hogy újra lehessen éleszteni a zsidó élet minden oldalát a Tóra alapján. Álláspontjuk szerint a bevándorló szekuláris telepesek akár öntudatlanul is hozzásegíthetnek a megváltás előmozdításához.⁵⁶ A vallásos cionisták következetesen az azonnali kivándorlást szorgalmazták.

„Ennyi idő sem volt elegendő és ennyi szenvedés nem tudott annyi tanítással szolgálni, hogy a megváltást helytelenül várjuk? Hisz kétségbe kell esni, ha a megváltást az ő elgondolásuk szerint itt a galutban kell megvárunk és annak egyetlen feltétele az őszinte megtérés. 2000 éven keresztül erre nem került sor, vajjon most olyan jók a kilátások, a zsidóság annyira

52 „Mória” vagy a Tóra-nemzeti nevelés alapjai. *Darkénu*, 1946. július. 7–8.

53 Liebman 1992: 417.

54 Ravitzky 2011: 25.

55 Bunczel Méir: Orthodox testvérek, hozzátok szólunk! *Doar Mizrachi*, 1946. november 22. 1–2.

56 Shimoni 1980: 3–42.

megjavult, hogy kár volna más lehetőséget is keresni a megváltás közelebbhozására, mint a galutbeli megtérést? Vagy talán szimpatikus a megváltás másik lehetősége, ha az egész zsidóság elromlik? Erre sajnos sokkal több a kilátás, sőt úgy látszik, hogy ennek bekövetkezése Erec nélkül nagyon is valószínű. De ilyen áron a megváltást senki sem akarja. Nem látszik-e valószínűnek, hogy valahol hiba van, hogy végzetesen tévedtünk, mikor a megváltás lehetőségét a galuti országokban vártuk anélkül, hogy annak eljövetelét Erebben előkészítettük volna? Mert igazi megtérés csak Erebben lehetséges, a Tóra minden parancsát csak ott teljesíthetjük. Meg kell tartanunk változatlanul szent Tórának minden parancsát és 2000 éves száműzetésünk minden szokását, mely népünk megerősítését szolgálja, de feltétel nélkül el kell hagynunk azokat, melyek tévedések szüleményei és amelyek ahelyett, hogy jövőnket építenék, népünk sírját ássák, és amelyek annyira szembehelyezkednek Tóránk szellemével, mint ahogy szemben áll elfogult és felelőtlen emberek Palesztinaellenes politikája, akik ma sóvárgó szívvel tekintenek Amerika felé és nem veszik észre, hogy egy új hitlerizmus melegágyát vetik meg. 2000 évnek büne »sew v'al taasze«⁵⁷ politikája egyszersmindenkorra tűnjön el és lépjen helyébe Ramban politikája »tégy meg mindent, ami tőled telik, a többi a Mindenható dolga«.⁵⁸

– fogalmazott egyértelműen a *Doar Mizrachi* 1946-ban.

Az a vészorszak előtt is jellemző volt, hogy a cionisták az orthodox és a hászid tömegeket, – a beolvadással szembeni ellenállásuk miatt –, öntudatlan segítőtársuknak gondolták és a vezetőiket megkerülve a hívekhez szóltak. A *Doar Mizrachi* ebben az esteben is, a palesztinai kivándorlás ügyében, az orthodox elöljárókat támadva kiáltvány-nal fordult a hívekhez.

267

„Az ő szemükben azonban bűn volt a cioni gondolat, – ezt hirdették – bűn volt Erec Jiszraelbe kivándorolni, aminek az lett a következménye, hogy amikor a náci- és nyilasgépezet működni kezdett Magyarországon, a magyar hagyományhű zsidóságot teljes számban az országban találta és deportálta.»⁵⁹

Az orthodox Aguda ifjúsági tagozatának (Pirché és Pirchot Aggudat Israel) lapja, az *Achdut*, az Aguda a cionista szervezettel szembeni fenntartásaik⁶⁰ ellenére, cionista módon írt a zsidó nép Palesztinába vándorlásáról és a Szentföldre való többezeréves viszonyáról.

„A zsidóság, a föld népe kétezer éven keresztül nélkülözte a földet, de most már azon az úton van, hogy legalább egy kis darab földet – saját földjét – a magáénak vallhat! „A Zsidó Állam” megszületése, a zsidó nép életében indítja meg a friss nedvkeringést. Az idei Chámisá-ászár bi-S'vátkor mindannyiunknak az ereci földre irányul tekintetünk. Alkalma lesz a zsidóságnak ismét visszatérni a földműveléshez, ahhoz a foglalkozáshoz melytől a galut üldöztetései, az állandó kényszervándorlás szoktatták le elődeinket.»⁶¹

57 השעת לעו בש – ülj és ne csinálj semmit.

58 Dr. Ungár Sándor: Reflexiók egy közbeszólásra. *Doar Mizrachi*, 1946. november 14. 1–2.

59 Bunczel Méir: Orthodox testvérek, hozzátok szólunk! *Doar Mizrachi*, 1946. november 22. 1–2.

60 Glässer 2014: 170.

61 Groszberg Slomó: Chámisá. *Achdut*. (A Magyarországi Pirché és Pirchot Aggudat Israel lapja), 1948. január. 1.

A vallásos cionista *Doar Mizrachival* szemben a Magyar Cionista Szövetség hivatalos lapja a *Jelenünk és Jövőnk* szerint a cionizmus nem csak a Palesztinába való kivándoroltatásról szól. Úgy gondolták, hogy a zsidók lehetnek jó cionisták a diaszpórában is, ha elkötelezettek a zsidó nemzeti gondolat iránt.

„Nem lehet és nem szabad tehát választalat vonni és a maradék zsidóságot egyszerűen két külön kategóriába osztani: kivándorlókra és az itt maradókra – ellenkezőleg, mint tömör egységet kell kezelünk és tekintenünk a magyar zsidóságot. [...] A kivándorlás még nem cionizmus, a cionizmus pedig nem kivándorlási akció, hanem a zsidó nemzeti otthon megteremtésének és a zsidó nép fennmaradása biztosításának harcos, építő, áldozatos mozgalma, amely nevelést, gondolkodásmódot, kulturális szellemi és gazdasági irányt, életcélt, de egyben életszemléletet is jelent.”⁶²

– írta a Magyar Cionista Szövetség lapja, a *Jelenünk és Jövőnk*, 1946-ban.

Az *Új Élet* sem feltétlenül szorgalmazta az azonnali kivándorlást. Azonban, az 1946-os antiszemita hullám időszakában, miközben az állam védelmét követelték az erőszakos zsidóellenes atrocitásokkal szemben, alternatív megoldásként a kivándorlás lehetősége is felmerült. „Őszinteséget követelünk! Ha nemkivánatos elem a zsidóság, tegyék lehetővé a jelentkezők intézményes kivándorlását, de addig mindenki számára a törvény védelmét kívánjuk.”⁶³ – írta vezércikkében az *Új Élet* 1946-ban.

A Dror-Habonim baloldali marxista-cionista ifjúsági mozgalom lapja, a *Chaluc*, a zsidó nemzeti jövő érdekében, azonnali tömeges kivándorlás mellett érvelt. A baloldali cionista mozgalom szerint csak a gyors bevándorlás és új zsidó települések létesítése biztosíthatják Palesztinában a zsidó többséget, amely később alapja lehet akár egy zsidó államnak, akár egy két nemzetből álló, de zsidó dominanciájú föderaliztikus államnak.⁶⁴

„Ha ma egy cionista a Zsidó Államról, vagy éppenséggel binacionális államról beszél, úgy meg kell azt is magyaráznia, hogyan leszünk többségben Erec Jiszraélben; mi annak az útja, hogy zsidó államot, vagy zsidó többségű binacionális államot alkothassunk, mert azt a katasztrófát el kell kerülnünk, hogy az önálló Palesztinában a zsidó elem kisebbségben legyen. (...) Nem lehet célunk tehát a mai végleges megoldás, hanem csakis erőink növelése az intenzív alija⁶⁵ és hitjasvut⁶⁶.”⁶⁷

– írta a *Chaluc* 1947-ben.

62 Schönfeld Zsuzsi: Ittmaradók – Kivándorlók. *Jelenünk és Jövőnk*, 1946. július 26. 2.

63 A magyar zsidóság kiáltványa. *Új Élet*, 1946. augusztus 8. 1.

64 Baloldali cionista szervezetek el tudtak volna képzelni egy arab-zsidó közös államot is.

65 Szentföldre vándorlás.

66 Letelepítés.

67 Jicchak László – „Chutim”: A mai politikai helyzet. *Chaluc*. Dror-Habonim Hanhaga-Harazit (Kiadja a M.C.Sz. Dror-Habonim marxista-cionista ifjúsági mozgalom. Chavérjainknak (tagjainak – Z.A.) kézirat gyanánt. 1947. október. 1–3.

A jobboldali revizionista mozgalom lapja, a *Betar*, a kivándorlás kérdését az antiszemitizmus örök jelenlétével kapcsolta össze. A problémát a galut (száműzetés) létezésében látta. Az összes zsidó Szentföldre vándorlásától, a zsidó állam megszületésétől az örök zsidókérdés megoldását és így közvetve egy utópisztikus világbéke közeledtét várta.

„Mi cionisták nem vagyunk optimisták és a háború utáni tapasztalatok, a neoabszolutizmus sem jogosítottak fel bennünket arra a reményre, hogy a farkasokat belátható időn belül bárányokkal lehessen szublimálni és nem hiszünk az antiszemita tömegeknek filoszemiták-ká való átnevelésének sikerében... Ezért küzdünk minden erőnkkel a galut felszámolásáért, amelyben a zsidóság továbbra is csak a gyakorlóterek szalmabábujának szerepét játssza. Küzdünk a zsidó államért, mely hivatva van megvalósítani a félelem nélküli normális népi életet. De a zsidó állam megvalósítása nem csak a mi érdekünk, hanem a világ első rendű érdeke is, mert a zsidó béke nélkül nem lesz béke a földön.”⁶⁸

68 Jákov Fleischmann: Míg egy zsidónak reszketnie kell az életéért. *Betar*, 1947. augusztus 2. 2.

ÖSSZEGZÉS

A modernitás, a racionalizálódás és a haladás mentén általánosan felerősödtek az evilági missziók és szekuláris eszkatológiák a középosztály körében. A társadalmi egyenlőtlenségek és problémák megoldását már nem egy másik síkon, a végidőkben vagy a túlvilágon várták, hanem itt és most, vagy legalábbis a belátható jövőben kívánták kezelni, amiért – úgy vélték, hogy – aktívan kell tenni. Az e világi racionális cselekvésre került a hangsúly. A 19-20. század fordulóján a magyarországi zsidóság a befogadás ígéretét kapta a többségi társadalom elitjeitől. Ennek keretében a modern zsidó középrétegek igazodtak a befogadó nemzet romantikus nemzeti és modern önképéhez, elhelyezték magukat ebben a világban, és ehhez idomulva átértelmezték a Szentföldre való viszonyulásukat.

A 20. század első évtizedeiben a nagypolgári társasutazások révén a neológ zsidó felsőközéposztályhoz tartozó elit el is jutott Palesztinába, és a tömegirodalmi csatornákon – hírlapok tárcáiban, útikönyvekben és felolvasóesteken – keresztül tudta terjeszteni szentföldi élményeit. Ezzel párhuzamosan a cionista elit úti beszámolóiban egy lehetséges zsidó állam tereként tűnik fel a Szentföld, de ezek sem tértek el a kor gondolkodásmódjától. Megfogalmaztak egy távoli nemzeti jövőre vonatkozó vágyat, de hangsúlyozták az akkori jelen realitásához, a befogadó államhoz való lojalitásukat.

Közvetlenül a soá után ennek a lojalitásnak a létalapja szűnt meg. A világ, amiben korábban éltek, nem létezett többé, eltűnt a korábbi kötődés a befogadó nemzethez, sőt azt tapasztalták, hogy alapjaiban a zsidókkal szembeni közhangulat sem változott meg. Ebben a helyzetben a zsidó középrétegek Szentföld-képe, irányzattól függetlenül, radikális változáson ment keresztül: Palesztinát már egy olyan helynek gondolták, ahol biztonságos jövőt, egy új társadalmat lehet felépíteni.

FORRÁSOK

Singer S. Leó: 1907 *Kötelességtan*, Lévai Izsó Könyvnyomdájában, Rimaszombat

Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár (MILEV)

Szegedi Zsidó Hitközség (SZZSH) Archívum

Achdut

Betar

Chaluc

Dapim Lömadrich

Darkenu

Doar Mizrachi

Egyenlőség

Göula

Hozer

Jelenünk és Jövőnk

Múlt és Jövő

Új Élet

Zsidó Szemle

Zsidó Szemle Problémáinkról

HIVATKOZOTT IRODALOM

Arad, Lily 2015: Realising a Dream – Emperor Franz Joseph I and his Peoples at the Austrian Hospice in Jerusalem. In: Markus Bugnyar – Helmut Wahnout (ed.): *At Home in the Orient – The Austrian Hospice in Jerusalem*, Vienna, 251–280.

Abrevaya Stein, Sarah 2004: *Making Jews Modern. The Yiddish and Ladino Press in the Russian and Ottoman Empires*, Bloomington – Indianapolis

Anttonen, Pertti J. 2005: *Tradition through Modernity. Postmodernism and the Nation-State in Folklore Scholarship*, Helsinki

Assmann, Jan 1999: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*, Budapest

Azaryahu, Maoz: 1996 Mount Herzl: The Creation of Israel's National Cemetery, In: *Israel Studies* volume 1, number 2. 46–74.

Barna, Gábor 2015: Pilgrimages in Hungary Ethnological and Anthropological Approaches. In: Albera, Dionigi – Eade, John (eds): *International Perspectives on Pilgrimage Studies Itineraries, Gaps and Obstacles*, New York, 95–110.

Dubin, Lois C. 2005: Enlightenment and emancipation. In: de Lange, Nicholas – Freud-Kandel, Miri (eds): *Modern Judaism, An Oxford Guide*. Oxford, 29–41.

272 Eisen, Arnold M. 1994: Rethinking Jewish Modernity. *Jewish Social Studies, New Series* 1. 1–21.

Eisen, Arnold M. 1997: *Rethinking Modern Judaism. Ritual, Commandment, Community*. Chicago – London

Falser, Michael 2015: Cultural Heritage as Civilizing Mission: Methodological Considerations. In: Falser, Michael (ed): *Cultural Heritage as Civilizing Mission, From Decay to Recovery*. Heidelberg, 1–33.

Freud-Kandel, Miri 2005: Modernist movements. In: In: de Lange, Nicholas – Freud-Kandel, Miri (eds): *Modern Judaism. An Oxford Guide*. Oxford, 81–92.

Glässer Norbert 2014: *Találkozás a Szent Igazzal. A magyar nyelvű orthodox zsidó sajtó cádik-képe 1891–1944*. Szeged

Granasztói Péter 2000: Munkaidő, szabadidő, szórakozás. A társadalmi idők átalakulása a 19. században és a 20. század első felében, In: Fejős Zoltán (főszerk.): *A megfoghatatlan idő. Tanulmányok*. Budapest, 103–117.

Gyömrei Sándor 1934: *Az utazási kedv története*, Budapest

Harbsmeier, Michael 2006: Az útleírások, mint a mentalitástörténet forrásai. Gondolatok a kora újkori német útleírások történeti-antropológiai elemzése kapcsán, *Korall* (7.) november. 25–43.

Kieval, Hillel J. 2000: *Languages of Community. The Jewish Experience in the Czech Lands*, Berkeley – Los Angeles – London

- Liebman, Charles S. 1992: Tradition, Judaism, and Jewish Religion in Contemporary Israeli Society. In: Jack Wertheimer (ed.): *The Uses of Tradition. Jewish Continuity in the Modern Era*, New York – Jerusalem, 411–427.
- Lipták Dorottya 2002: Újságok és újságolvasók Ferenc József korában, *Bécs – Budapest – Prága*. Budapest
- Luz, Nimrod – Collins-Kreiner, Noga 2015: Exploring Jewish Pilgrimage in Israel. In: Albera, Dionigi – Eade, John (eds.): *International Perspectives on Pilgrimage Studies Itineraries, Gaps and Obstacles*, New York, 134–146.
- Maurer, Michael 1991: Italienreisen Kunst und Konfession. In: Bausinger, Hermann – Beyrer, Klaus – Kroff, Gottfried (Hrg.): *Reisekultur. Von der Pilgerfahrt zum modernen Tourismus*, München, 221–229.
- Osterkamp, Ernst 1991: Auf dem Weg in die Idealität Altertumskundliche Reisen zur Zeit des Greek Revival. In: Bausinger, Hermann – Beyrer, Klaus – Kroff, Gottfried (Hrg.): *Reisekultur. Von der Pilgerfahrt zum modernen Tourismus*, München, 186–193.
- Pusztai Bertalan 2004: *Religious Tourists. Constructing Authentic Experiences in Late Modern Hungarian Catholicism*. Academic dissertation. Jyväskylä: University of Jyväskylä, <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/13455> – utolsó letöltés: 2023. május 5.
- Ravitzky, Aviezer 2011: *A kinyilatkoztatott vég. Messianizmus, cionizmus és vallási radikalizmus Izraelben*, Pozsony
- Shimoni, Gideon 1980: Ideological Perspectives. In: Davis, Moshe (ed.): *Zionism in Transition*, New York, 3–42. **273**
- Siebers, Winfried 1991: Ungleiche Lehrfahrten – Kavalier und Gelehrte. In: Bausinger, Hermann – Beyrer, Klaus – Kroff, Gottfried (Hrg.): *Reisekultur. Von der Pilgerfahrt zum modernen Tourismus*, München, 47–56.
- Telesko, Werner 2015: Colonialism without Colonies: The Civilizing Missions in the Habsburg Empire. In: Falser, Michael (ed.): *Cultural Heritage as Civilizing Mission. From Decay to Recovery*, Heidelberg, 35–48.
- Zalmona, Yigal 2013: *A Century of Israeli Art*, Jerusalem

